

אין לסמוך למעשה ללא שאלת חכם

משפט יצחק

העלון לעידוד משפט התורה יו"ל ע"י מכון "האמת והשלום"

פרשת ויצא – תשפ"ד / גליון מס' 20 /

למכור או לתת את זכותו לאחר

מכירת שוברים

י.ד. גרונברגר

שאלה:

הנכון כל דבר על מנת שלא נמצא את עצמנו מקיימים את דברי חז"ל בגמ' ב"ב קסה. 'אמר רב יהודה **רובם בגזל** וכו'.

ובוודאי שמי שמחמיר בכלי שלישי בשבת, בספק 'פסיק רישיה דלשעבר' באיסור דרבנן (כגון ששכח אם כיבה את האור של המקרר [לרוב הפוסקים שחשמל הוא דרבנן]) או שאינו פוסע לפני המתפלל גם בצדדי צדדים שלפניו כמלא עיניו, ראשית **צריך להחמיר בנושא זה**, ורק לאחר פסק ברור של דיין יכול להקל. וכן הוא באמת לדעת הרמב"ם, אמנם לדעת הרא"ש יש לומר דהוי ספק בממון וספיקו להקל, וכמ"ש הגר"א בס' קנ"ס ח'.

כוונת הנותן ודברים שבלב: למדנו במשנה כתובות נד: על המוסיק על עיקר כתובת אשתו: נתארמלה או נתגרשה, בין מן הארוסין בין מן הנשואין - גובה את הכל. רבי אלעזר בן עזריה אומר: מן הנשואין - גובה את הכל, מן הארוסין - בתולה גובה מאתים, ואלמנה מנה, **שלא כתב לה אלא על מנת לכונסה.**

ופוסקת הגמ' בדף נו. 'אף על גב דלייט רב נחמן ואמר: כל דיינא דדאין כרבי אלעזר בן עזריה הכי והכי תיהוי, אפילו הכי הלכה כרבי אלעזר בן עזריה. והלכה למעשה כרבי אלעזר בן עזריה." וכן פסק הרמב"ם (אישות י,יא) ומרן בשו"ע אה"ע סי' נה' סיעף ו'.

ועוד למדנו במשנה בכתובות סו. "הפוסק מעות לחתנו, ומת חתנו, אמרו חכמים: יכול הוא שיאמר לאחיד הייתי רוצה ליתן ולך אי אפשר ליתן." ובגמ' סו: "תנו רבנן: אין צריך לומר ראשון תלמיד חכם ושני עם הארץ, אלא **אפילו ראשון עם הארץ ושני תלמיד חכם, יכול לומר לאחיד הייתי רוצה ליתן, לך אי אפשר ליתן.**"

ובירושלמי כתובות לט: (דפוס ווילנא) שאלו שהרי הן הן הדברים הנקנים באמירה ואיך יכול האב להשתמש, וז"ל: "ולא דברים שהן קונין באמירה הן תני בר קפרא פוסק לשם כתובה על מנת לכנסו." וביאר הרא"ש בסימן ג' "פירוש כל הפוסק לחתנו דעתו על מנת לכנסו הוא, וכיון שמת חתנו ולא כנסה אינו חייב לתת לאחיו". וכוונת הרא"ש לדחות את דברי המפרשים שכוונת הירושלמי הוא

שאלה מצויה מאוד, האם מותר להנות מדבר מסוים במקום אדם אחר.

ישנם הרבה מאוד דוגמאות לזה, ונפרט כמה מהם:

בחורים או אברכים המשלמים למוסד הלימודים עבור סעודות דבר יום ביומו, וישנם כמה מהם שאינם משלמים ומעדיפים להביא אוכל מהבית, האם כאשר אחד מהמשלמים נעדר מהסעודה יהיה מותר לאחר לאכול במקומו, שהרי סוף סוף הובאו מספר מנות כפי מספר המשלמים ויישאר מנה אחד מיותרת.

כאשר אדם הוזמן לאירוע מסוים עם מספר מקומות מוגבל, האם מותר לו לתת לאחר לבוא במקומו ולהנות מהאירוע מאחר שבכל מקרה הוא לא יגיע ונמצא מקומו פנוי.

במקומות עבודה אשר יש זכות לעובדים לקבל בקבוק שתייה כל יום בחנם, האם מותר לעובד הנעדר מהעבודה יום אחד לתת את זכותו לאחר. וכן האם מותר לו למחרת לקחת שני בקבוקים.

השאלה גם נוגעת במקרה שהעובדים או הלוודים קיבלו שוברים לחנויות מסוימות וברצונם למכור את השוברים לאחר.

ומאחר ושאלה זאת נשאלה בפנינו הרבה פעמים נבוא לבאר את הסוגיא:

תשובה:

ראשית דבר ראינו לברר שהשאלה היא בדין איסור גזל **דאורייתא**, שהרי אם נחליט שאסור להניח לאחר להנות במקומו נמצא שהנהנה עושה כן נגד רצון הבעלים והדבר הוא גזל גמור. ואף אם ישלם **מראש** עבור ההנאה עדיין הוא בגדר חמס שלוקח בעל כורחו ומשלם (וגם אם רק נותן לאחר לעשות כן לכה"פ הוא מסייע ולפעמים אף בלאו דלפני עוור). ועל כן למרות שבדרך כלל נוטים בני אדם להקל בהלכות אלו עלינו לתת את הדעת ולשקול במשקל

אמנם רבנו אריה לייב הכהן **בקצות החושן** ס"ק ז' כ' שנראה מדברי הרא"ש שדוקא מפני שהבית האמצעי היה של ראובן אינו חייב לסתום חלונותיו, והיינו מפני שיכול הוא לומר 'הרי אם ארצה להזיקך אבנה שוב את ביתי', אבל אם היה הבית המפסיק של אדם שלישי חייב ראובן לסגור את החלונות שהרי יכול שמעון לומר שהוא מרבה בנזק, שכל זמן שאין בעל הדירה האמצעי רוצה לבנות הוא יכול לעשות תשמישים צנועים ועתה מחמת חלונות ראובן הוא מנוע מתשמישו, וכיון שלא בראובן תלוי בניין הדירה האמצעית חייב לסגור חלונותיו. והסכים עמו בנתיבות (חידושים) ס"ק מא' והוסיף ש"יפה תמה'.

ובאמת צ"ב בסברתם, שהרי הגר"א הנ"ל הוכיח מהגמ' שכל מקום שאין תוספת בנזק אע"פ שהנזק בא ע"י אנשים אחרים יכול אף הוא לעשות את הנזק, ומאי שנא כאן.

והביאור בזה נ"ל שאין דומה מקום שהרבים רואים אותו למקום שהיחיד רואהו. ואם בא לבנות פתח נגד פתח ברה"ר הדבר ידוע שהרבים מזיקים אותו כל הזמן וצריך הוא להישמר מהם בתמידות ומש"ה מותר לשכנו לפתוח חלון נגד חלון שאינו מוסיף בנזק בשום צד בעולם. משא"כ במי שאדם אחר מזיקו והוא בא להסתמך על זה בכדי להזיקו, בזה שייך לומר שאדם אחד עשוי הוא להסתלק לפרקים כגון שנפל הבית או שנשע למרחקים ולא יהיה בביתו זמן מסוים, ונמצא שזה המזיקו בזמן שהראשון אינו מזיקו מרבה בנזק, ומש"ה אסור.

ועוד, במקום שהרבים מזיקים אותו נמצא שהוא השתעבד לכל העולם לעניין שאינו יכול לעכב אותם מלהסתכל, משא"כ במי ששכנו יכול לפתוח חלון אחד נגד חצרו אין הוא משתעבד אלא לשכנו בלבד, וכאשר נפל הבית אין אדם שלישי יכול 'לרכוב' על השעבוד שהיה לשני ולפתוח אף הוא, ויכול בעל החצר לומר 'לזה השתעבדתי ולך לא השתעבדתי', וכמו שיכול אבי הכלה לומר בכתובות סו. 'לאחיד הייתי רוצה ליתן ולך אי אפשי ליתן'.

וא"כ בנידון השאלות שלנו יוצא שאף אם נאמר שאין כאן תנאי ברור מצד הנותן שאינו מסכים שאחר יהנה במקומו, מ"מ מצד השעבוד שהשתעבד המוכר אין הלה יכול להנות במקומו, שהרי לזה מכר ולזה לא מכר. ופשוט שבכל המקרים הנ"ל אין כוונת המוכר או הנותן לתת אלא לאדם זה שנתן ולא לתת לו זכות ממוני בדבר, ונבאר:

במקרה של הקונים סעודה ממוסד הלימודים, הדבר פשוט שאין כוונת המוסד לתת זכות ממוני למנה אחד לכל משלם, דהיינו שאין המוסד נותן לו מנה אחד בכדי לעשות לו הטוב בעיניו כגון למוכרו ולהרוויח כסף וכדומה, אלא כוונת המוסד הוא לעזור ולסבסד **ארוחות** ללומדים שם בכדי להקל עליהם **במה שנוגע לארוחה**.

וכן המזמין את חברו לחתונה אין כוונתו לתת לו קניין ממוני במנה אחד באירוע, ואין המוזמן יכול למכור את מקומו לאחר בכדי להרוויח, אלא כוונתו שאדם זה דוקא יבוא וישמח בשמחתו.

ואף המעסיק הנותן זכות לבקבוק שתיה אחד לכל עובד ביום, בוודאי אין כוונתו אלא שע"ז יעבדו יותר טוב ובאמת לעצמו הוא נותן את השתייה אלא שעושה כן דרך העובדים, דהיינו ע"י שהם שותים ומרגישים טוב שקבלו דבר בחנם הם עובדים יותר טוב ומביאים יותר תוצאות. וא"כ פשוט הדבר שאין עובד אחד יכול 'למכור' את זכותו

שדוקא אם אמר להדיא שאינו פוסק אא"כ יכנס את בתו אבל כל שלא פירש חייב לתת לאחריו. וכ"פ הרמב"ם (אישות כג' טו') ומרן באה"ע סימן נג' סעיף א'.

וכעין זה איתא במשנה ובגמ' ב"ב קמו. גבי השולח סבלונות לכלתו והתבטלו הנשואים, שחייבת להחזיר לו את הסבלונות.

היוצא מכל הנ"ל הוא שאף מי שלא פירש בשעת נתינתו שהמתנה אינה ממש מתנה אלא תלויה בדבר מה, מ"מ כאשר הדבר ברור שכוונתו לקבל משהו בתמורה או לתלות את קבלת המתנה בעשיית איזה דבר לא אומרים 'דברים שבלב אינם דברים' (קדושין מט: נ). אלא הוי כדברים שבלבו ובלב כל אדם וכאילו התנה בהדיא.

יוצא אם כן שבכל מקרה ומקרה עלינו להתבונן אם יש כאן כוונה ברורה של המוכר (כגון המוסד, המזמין לחתונה או הבעלים של החברה) או שאין כוונה ברורה כל כך ועדיין היא בגדר דברים בלב.

להזיק במקום שאחר יכול להזיק: מקרה לשאלתנו מצאנו בשו"ת הרא"ש (כלל צח' סימן י') בראובן שהיה לו בית מול חצר שמעון וביניהם היה בית אחר, ולבית הזה האמצעי היו חלונות פתוחות לחצר שמעון, לימים קנה ראובן את הבית האמצעי ולאחר זמן נפל. ועתה חלונות בית ראובן מביטים לחצר שמעון, ובא שמעון בטענה שעל ראובן לסגור את החלונות מאחר ועתה בא להזיקו בהזיק ראייה, וטען ראובן שכבר היו החלונות האלה פתוחות לפני שנפל הבית, ועוד טוען שכיון שהחלונות של הבית האמצעי כבר היו מזיקים אותו נמצא שאינו מוסיף בנזק במה שעתה מביט מחלונות הבית הראשון, דמה לי בית זה ומה לי בית זה.

ופסק הרא"ש שאע"פ שטענתו הראשונה של ראובן אין בה ממש, שהרי אף אם פתח חלונותיו בהיתר מ"מ אם עתה מזיק לחברו חייב הוא לסתום מאחר והזיק ראייה הוא גירי דיליה. מ"מ בטענתו השנייה הוא זוכה בדיון, שהרי כמו שלא היה יכול שמעון לסתום את חלונות הבית האמצעי וכבר היה ניזוק בראייה ה"ה עתה שאינו יכול לחייב את ראובן לסתום את חלונות ביתו, שאינו מוסיף בנזק.

וכן פסק **מור"ם** בשו"ע חו"מ סימן קנ"ד סעיף טז' ז"ל: ראובן שהיו לו חלונות בביתו נגד חצירו או גינתו של חברו וכוותל ביניהן, ונפל הכותל וע"י זה ראובן רואה לרשות חבירו וכו', **אם היה בית מפסיק והיה ג"כ של ראובן או של אחר שהיה רואה מאותו בית לרשות חבירו, א"צ לסתום חלונותיו** דמאי שנא שרואים מבית זה או מבית אחר, ע"כ.

והנה **הרמ"א** הוסיף כאן חידוש גדול, וכתב שלא מבעיא כאשר הבית האמצעי היה של ראובן גם כן, שאין צריך לסתום שהרי בכל עת שירצה יכול לבנות את ביתו ונמצא מזיק לשמעון כמוקדם, אלא אפילו אם הבית האמצעי היה של אדם שלישי ג"כ אין צריך לסתום חלונות ביתו, שכיון שיש רשות לאדם זה השלישי לבנות שוב את ביתו ולהזיקו אין ראובן מוסיף בנזק ולא מוטל עליו לסתום חלונותיו. וכן ביאר **הגר"א** שם דברי הרמ"א ע"פ הגמ' בב"ב ס. שבזמן שכל בני רה"ר יכולים להזיק בראייה אין טענה על הפותח פתח נגד פתח, כיון שאינו מוסיף בנזק.

ונמצא לפי זה במקרה דנן מכיון שיש רשות לאחר לאכול את הארוחה או להנות מהאירוע והוא אינו נמצא עתה, ה"ה שמותר גם לאחר להנות במקומו, דמאי שנא אם ראובן נהנה או ששמעון נהנה.

ישתמשו בשובר לחנויות אלו, אלא זו הצורה היותר קלה או זולה לעזור להם, וממילא מותר למכור ולעשות בהם כרצונם. גבי אברכים יש עוד צד להתיר מדין שהמקבל צדקה יכול לעשות מה שירצה עם הכסף, ואכמ"ל.

אמנם התופעה הנוראה של מכירת שוברים **בתוך החנויות** הוא דבר אסור לחלוטין ואין להתיר דבר זה. שהרי הוא מפסיד לבעל החנות בידיים רק מפני שברצונו להרוויח כסף. מאחר שבעל החנות מוכר את השוברים במחיר זול יותר מאילו היו באים לקנות בחנות בבודדים, ואם כן כאשר בני אדם כבר מוכנים לקנות ולשלם מחיר מלא ומגיע אדם ומחליף את השובר שיש לו עם הכסף של הקונה, נמצא שהפסיד לבעל החנות את הרווח ולכמה דעות באחרונים הוא גזל דאורייתא ממש כמבואר בסימן קנו סעיף ה ובדברינו שם, ואין בעל החנות מסכים שימכרו שוברים בתוך חנותו.

והוא דבר פשוט מאוד ולולי עיוורון השוחד של בצע כסף כל בן דעת מבין דבר זה, והדבר מבואר בגמ' ב"ב כא: גבי מצודות דגים ובדברי הרמ"ק בסימן קנו סעיף ה. ולמרות שיש שם מחלוקת ראשונים אם מדובר שכבר ניצודו הדגים במצודה או שטרם ניצודו, מ"מ לדעת הרמב"ם אסור להזיק מספק דהוי ספק איסורה כנ"ל. ואולי הסומך על דעת הרא"ש (ב"ב פ"ב ג) דס"ל דהוי ספק ממונא אין מזניחים אותו. אבל מ"מ בתוך החנות או אף בפתח החנות כל שידוע שאדם זה הולך לקנות בחנות אין היתר לפנות אליו למכור לו את השובר שאין בעל החנות מסכים לזה שיעשו מקח וממכר להפסידו בתוך חנותו.

העולה לדינא:

- א. בחורים או אברכים המשלמים למוסד הלימודים עבור ארוחה אין להם רשות לתת לאחר לאכול במקומם, וק"ו שאין להם רשות למכור את מנתם לאחר, שאין זה קניין ממוני במנה אלא זכות שימוש'.
- ב. מוזמן לאירוע כל שהו ברוב המקרים אינו רשאי לתת לאחר ללכת במקומו, שהרי על פניו יש עניין למזמין שדוקא הוא יהנה משמחתו.
- ג. עובדים בחברה שמעניקה הטבות יומיומיות לעובדים אינם רשאים לתת או למכור את מנתם לאחר ביום שנעדרו מהעבודה.
- ד. וכן אם נעדרו יום אחד אינם יכולים לקבל כפול ביום המחרת, ברוב המקרים.
- ה. אמנם רשאים הם לקבל את ההטבה ולהשתמש בה אח"כ. ולגבי נתינה לאחרים לבני משפחתם הדעת נוטה להתיר.
- ו. בכל הנ"ל אין כל המקרים שווים ופרט אחד משנה את כל הדין ועל כן יש לברר כל לדבר עם דיין הבקי בדינים אלו ולא להקל ע"פ אומדנות, מאחר ומדובר באיסור דאורייתא.
- ז. המקבל שובר קנייה לחנות מסוימת יכול למכור את השובר לאחר.
- ח. אמנם אין היתר למכור את השובר בתוך החנות או בפתחה, והעושה כן מזיק את בעל החנות בידיים.

והאמת והשלום אהבו.

לאחר. ונ"ל שאף לקבל כפול ביום אחר אין לו רשות, שאין זה זכות מצטבר ומה שנתן נתן ומה שלא נתן חלף הלך לו, ועל כגון דא אמרו 'עבר זמנו בטל קרבנו'.

ונמצא שמצד התחייבות הנותן הדבר ברור שבמקרים הנ"ל כוונתו להתחייב לאדם זה ולא לאדם אחר מהסיבות שפורטו לעיל כל נושא בפני עצמו.

ולענ"ד אף אם נחזור ונדון על הדברים שבלב, נ"ל שברוב המקרים יש אומדנא ברורה מאוד שכוונת הנותן הוא שהמקבל יעשה שימוש מסוים ולא לתת לו זכות ממוני בדבר אף אם לא פירט כן בשעת המתנה.

והאמת ששני הדברים האלה מתקשרים ונוגעים זה לזה, ומאחר שיש אומדנא ברורה ברוב המקרים שכוונת הנותן הוא שהמקבל יעשה דבר מסוים (והיינו כאשר שואלים אדם שאינו משוחד מפני רצונו להתיר), א"כ ממילא התחייבותו לא הייתה אלא על דעת כן אף אם לא פירש ולא התנה את זה בשעת המתנה או המכירה.

מדת סדום: אלא שיש להוסיף, שכל הנ"ל הוא במקרה שאין כאן מידת סדום, דהיינו שהנותן מפסיד בזה שאחר נהנה במקום האדם ההוא שיש לו זכות, וכמו במקרה שהובא לעיל מחו"מ ס' קנ"ד שבעל החצר מפסיד במה שראובן מביט בחצרו מאחר שהבית האמצעי נפל.

וא"כ במקרה של הבחורים והאברכים אם אחד מהם נעדר לכא' יש מקום לומר שבכל מקרה האוכל אוכל לפח במציאות של היום וא"כ יש כאן 'זה נהנה וזה לא חסר', ובמקום שאין נותן הזכות יכול למכור או להשכיר את הדבר לאחר, כגון כאן שאין המוסד יכול **עכשיו** למכור את המנה המיומית, היה נראה להתיר לתת לאחר לאכול במקומו.

אלא שהאמת אינו נראה כן. שהרי אלה המשלמים עבור הארוחה יש להם שותפות מסוימת בזה. וא"כ אף אם נאמר שאין בעל המוסד מפסיד במה שאחר אוכל במקום הנעדר, מ"מ נלענ"ד מאחר והוא דבר הקיים תמיד שאחד נעדר ונמצא שיש יותר אוכל לנשארים, יש לומר שעל דעת כן השתתפו שאם אחד מהם נעדר או שהוא בצום וכה"ג האחרים **המשלמים** אוכלים את חלקו, וזאת מפני שיש להם יותר שייכות לאוכל ממה שיש לאדם זר שקיבל רשות מזה. ויש לעי' בסברא זו ואינה ברורה די הצורך.

אמנם במקרים האחרים פשוט שיש הפסד לנותן אם אחר נהנה ואסור לתת את זכותו לאחר. שהרי בחתונה אין רצון בעל השמחה שאחרים יהנו משמחתו, ורמז לדבר 'ובשמחתו לא יתערב זר' (משלי יד' י'), וקמצא ובר קמצא יוכיחו. וכן המעסיק שנותן בקבוק לכל אחד יש לו הפסד של בקבוק אחד שנועד לגרום לעובדים לעבוד יותר טוב והוא קצב בקבוק אחד לכל אחד ואין רשות לאחר לתת את מנתו או למכרה לאחר אם נעדר מהעבודה יום אחד.

והסתפקתי כאשר אחד רוצה לקחת את השתיה בכדי לשתותה אחר כך או לתת לבני משפחתו וכדומה אם מותר לו לעשות זאת. ונראה שבכה"ג מותר שהרי מאחר והוא נהנה מהשתיה נמצא שגם לזה הקנה לו המעסיק, ואין זה דומה למכור את זכותו, והחילוק פשוט.

מכירת שוברים: לגבי מכירת שוברים, עובדים או לומדים שקיבלו שוברים לחנויות מסוימות לאחר בירור עם כמה אנשים נראה שכוונת הנותנים אינם **דווקא** שהעובדים